

חומש הרא"ה

הב
א
ה

שמות

אונקלוס

א ואליו שמהת בני ישראל
 דעלו למצרים, עם יעקב גבר
 ואנש ביתה עלו: ב ראובן
 שמעון לוי ויהודה: ג יששכר
 זבולון ובנימן: ד דן ונפתלי גד
 ואשר: ה ונהה כל נפתלי
 נפקי ירפא דיעקב שבעין
 נפש, ויוסף דנהה במצרים:

א (א) ואלה שמות בני ישראל הבאים
 מצרימה את יעקב איש וביתו באו: (ב) ראובן
 שמעון לוי ויהודה: (ג) יששכר זבולון ובנימן:
 (ד) דן ונפתלי גד ואשר: (ה) ויהי כל נפש יצאי
 ירד יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים:

במצרים. והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים,
 ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא
 היה במצרים, אלא להודיע לנו דקתו של יוסף,
 הוא יוסף הרועה את לאו אביו, הוא יוסף
 שהיה במצרים ונעשה מלך ועומד בלדקו:

למעלות גדולות, אם ימצא האמצעי שעל
 ידם יבא לאותן המעלות יהיה גדול ונשגב,
 ואם לא ימצא המכשירים ירד מערכו בערך
 גרוע ממי שלא הוכן כלל לגדולות. על כן
 ישראל, כשהן עולין עולין עד לכוכבים, וכשהם
 יורדין יורדין עד עפר'. על כן כיון שאנו ראוים
 לגדולות שהן באות רק בהיותנו אומה שלמה,
 על כן קודם שבאנו לידי זו השלימות, דהיינו
 קודם שנתרבו אבותינו במספר שיהיו ראוים
 להחשב כאומה שלמה, ירדנו מאד עד שבאנו
 לידי השפלות שהיתה לנו במצרים. ועל כן כיון

יש צדיקים, אבל זה באופן פרטי ויחיד. החידוש שלנו
 בהיסטוריה, הגאונות המיוחדת לנו, הצדקות הספציפית
 לנו בעולם, היא מצד היותנו עם, צבור, כלל... ההבחנה
 הזאת שבין צבוריות ליחידיות היא הבחנה יסודית. מה
 שיותר כללי וצבורי, הינו פחות בחירי... עם הוא למעלה
 מן הבחירה האנושית. ענין העם הוא יצירה אלוהית, לא
 כמו ענין הפרט שתלוי בבחירת האדם. בצבור אין בחירה,
 אלא גזירה, "כפיית הר כגיגית"⁵, טבע. מתוך טבע זה, בו
 נוצרנו, יש המשך לכל יחיד ויחיד בתור חלק מן הכלל.
 בפרטיות לא ניקרת כל-כך האלוהיות, וככל שהופעתנו
 יותר כללית, כך היא יותר אלוהית. אצל היחידים ייתכנו
 גילויים שאינם כל-כך אלוהיים, יש יחידים צדיקים,
 בינוניים ורשעים, אבל כולם ביחד מהווים צבור, אפילו
 אם אור וחושך משמשים בו ביחד. כאן הולך ומתגלה
 הכלל ומתוך כך האור הכללי-ישראלי, על-ידי כל הטיפולים
 האלוהיים, אפילו כשהם נעשים דרך קריאת שמות וסידור
 ענינים שונים על-ידי פרעה וגויים אחרים.

שיחות הרצ"ה שמות, 30-43.

רש"י (א) ואלה שמות בני ישראל. אף על פי שמנאן
 בחייהן בשמותם חזר ומנאן במיתתן, להודיע
 חזתן שנמשלו לכוכבים, שמוילאן ומכניסן במספר
 ובשמותם, שנאמר (ישעיה מ, כו) המוילא במספר
 לכבאם ללכאם צבאם יקרא (שמו"ד: ו) ויוסף היה

הראי"ה (א) ואלה שמות השמות של השבטים, מורה
 להיסוד הצרוף של כנסת ישראל מצד קדושתה
 העצמית, ושבעים נפש הם כבר מצד צירופם
 של ישראל לכללות העולם.
 אורות הקודש ד, תקח.

(ז) וירבו אנו מוכנים לגדולות ומעלות רמות,
 ואותן הגדולות לא היה אפשר לנו להגיע להן כי
 אם כשכבר נהיה אומה שלמה, ראויה להנהגה
 שלמה ולאוושר גדול. על כן השאיפה לגדולות
 נשארה בנפשותינו, וטבע כל דבר שמתנשא
 מגילה טז א.

הרצ"ה (א) ואלה שמות כאן מתברר ענין השמות שלנו.
 בתחילה מודגש הענין המיוחד של בני ישראל לשמותיהם,
 כשכל אחד מהם שם מיוחד, אינדיבידואלי; לכל אחד
 היה שם פרטי אישי, ועכשיו הוא מקבל שם חדש "וקרא
 לך שם חדש אשר פי ד' יקבנו"¹. בעוד מספר פסוקים
 יתגלה השם החדש הזה: "הנה עם בני ישראל"². בספר
 שמות, אנו מתחילים להופיע בהיסטוריה בתור עם, בתור
 מציאות מיוחדת של צבור. מהערך הפרטי, אנו עוברים
 לערך הצבורי. מכאן ואילך, היחידים מופיעים ככלולים
 בצבור ושייכים לערך לאומי... ספר בראשית הוא פרוזודור
 והכנה לספר שמות, בו כולם מקבלים שם חדש... נכנסנו
 למצרים בתור משפחה ונעשינו לעם, מכא הוד החזקה
 והזרוע הנטויה של רבון כל המעשים. כאן נפגשים עם
 יסוד היסודות: ערכנו המיוחד הוא בתור עם. "אשר בחר
 בנו מכל העמים"³. יחידים, צדיקים וחסידים נמצאים גם
 אצל אומות-העולם⁴. בדברי קודש של המהר"ל, ב"נצח
 ישראל" פרק יא, מתברר החילוק היסודי שבין קדושת
 הכלל לקדושת הפרט. נכון שגם אצל אומות-העולם

אונקלוס

יא וּמִנִּיאוּ עָלֶיהוֹן שְׁלִטוֹנִין
מִבְּאֵי יִשְׁרָאֵל בְּדִיל לְעֲנוּאָהוֹן
בְּפִלְחָנְהוֹן, וּבְנֵי קִרְוֵי בֵּית
אוֹצְרָא לְפָרְעָה יָת פִּיתוּם וְיָת
רַעְמֶסֶס: יב וּכְמָא דְמַעְנֵן לְהוֹן

(יא) וַיִּשְׁימוּ עָלָיו שָׂרֵי מַסִּים לְמַעַן עַנְתּוּ
בְּסִבְלָתָם וַיָּבִן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפָרְעָה אֶת־
פֶּתֶם וְאֶת־רַעְמֶסֶס: (יב) וְכַאֲשֶׁר יַעֲנוּ אֹתוֹ

מס, שרים שגובין מהם המס. ומהו המס, שיבנו ערי מסכנות לפרעה: למען ענתו בסבלתם. של מארכים: ערי מסכנות. כתרנומו. וכן לך זלא אל הסוכן הזה (ישעיה כג, טו), גזר הממונה על האזכרות (שמו"ד): את פתם ואת רעמסס. שלא היו לאזכרות מתחלה

רש"י הבינו שעל כל העולם אינו מציא אצל הוא מציא על אומה אחת. ברש"י ישן: ועלה מן הארץ. על כרחו. ורבותיו דרשו, כאלם שמקלל עצמו ותולה קללתו באחרים, והרי הוא כאלו כחז ועליו מן הארץ והם יירשוהו: (יב) עליו. על העם: מסיים. לשון

והמתנשא עד אין קץ עד־עדיעד, היא היא מורשה לה מאבותיה, אבות העולם. הנשמה הגדולה של איתן האזרחי⁴, האדם הגדול בענקים⁵ אברהם אבינו ע"ה, וכמוהו הבן ההולך בעקבותיו, החופר את הברורות אשר חפרו עבדי אביו בימי אברהם אביו, אשר סתמום פלשתים וימלאום עפר⁶, ובן־הבן אשר ממנו נשתל כרם חמד בית ישראל, שהחפץ הגדול והאדיר המחוכם והנאור הכולל חיי עולמים כולם, עז וגבורה שלום וברכה לאדם, רב חפץ החופש העליון והנשגב, המאשר את האנושיות כולה, ומוציאה מן השפלות הבזויה, של שיעבוד האליליות ושל העבדות של הכפירה והחמריות השפלה גם יחד, החופש האלהי הנשא הנעלה המרומם את האדם כולו, בחיי היחיד ובחיי המשפחה, בחיי המדינה והממלכה, ובחיי הציבור האנושי בכללו, למעלת החירות והדרור "לעלמא דיובלא עלמא דחירו"⁷, המכשירו לחיי שלום נדבה גבורה ואהבה גם יחד, עדי עד, המרכיבו על במתי ארץ⁸, המשכלל את חיי החומר וחיי הרוח גם יחד, המאדיר את חיי הזמן עם חיי הנצח בחוברת הוד גדולה ועז תפארת, ע"י האורה האלהית הטהורה והברורה המאירה בהרחבתה ורוממות תעופתה כל מחשכים – זאת הנשמה הקדושה שהיא גנוזה בטבע וסגולת העם כולו, המוטבעת בסגולת חייו ועצמות הויתו, היא מוכרחת לצאת, להתעופף ולהתעלות, להתרחב להרבות פארות

הרא"ה (יב) וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרץ שני דרכים ישנם להתעלותו ורוממותו של כל כח חיים מעשי, שצריך לצאת אל הפועל בתוקף ורב חיל. הדרך האחד הוא ההרוחה, ונתנית החופש למרוצתו ושטף זרמו, למען ילך ויגדל ילך וירחיב את השפעתו במרוצתו ושטף פעולתו. והשני הגורם לו, אף על פי שהוא הפכו, הוא כח העוצר, הדוחק והמונע, הלוחץ בעד הכח המוכן לצאת להתפרץ ולהתרחב, שלא יצא, שיהיה כלוא ונסכר, שאז בבא עתו יוסיף לו הלחץ הקדום, שהיה ההיפך מחוקו ותכונתו, חופש ועצמה להגדיל מעופו ועז חיי התנשאות פעלו. מה שהחורף מכלה וסוגר את השפעת כח הצמיחה והגידול, בארצות שתנאי החיים הנם צריכים לזה, מוסיף עז לבד הכח המקובץ המתאסף מהחסכון ומרעות התפזרות הכחות, עוד נוסף על זה מכח ההתפרצות שכנגד המועקה המלחצת על שיא החיים של היקום. והדבר ניכר ביותר על הכחות הנפשיים, החיוניים, המוסריים והשכליים, בכל אחד לפי ערכו ותכונתו.

וכמו שהוא בחיי היחיד, כן הדוגמא נמצאת בשלמותה בחיי הכלל ובחיי האומה הכוללת את הציביון של כללות הרוחניות והקדושה של כלל האדם, "אתם קרויים אדם"³, עם ד' ועם קדוש, אשר כח חיים אדיר איום ונפלא אצור בקרבה מראש מקדם מהתחלת מטעה. רוחה החי והער, השואף לתכליתו המרומם הנשגב

3 יבמות סא א. זהר א, כ א. 4 תהלים פט, א. בבא בתרא טו א. 5 יהושע יד, טו. בראשית רבה יד, ו. 6 בראשית כו, טו. 7 זהר ב, קפג א. 8 ע"פ דברים לב, ג. ישעיה נח, יד.

כִּן יִרְבֵּה וְכֵן יִפְרֹץ וַיִּקְצוּ מִפְּנֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל:
(יג) וַיַּעֲבְדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפַרְדָּ:

כִּן סָגוּ וְכֵן תִּקְפִּיּוּ, וַעֲקַת
לְמִצְרָאִי מִן קֶדֶם בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל: יג וַאֲפֻלְחוּ מִצְרָאִי
יַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקִשְׂיּוּ:

רש"י אומרים פן ירבה ואני אומר כן ירבה: ויקצו. קצו
זחייסס. (ויש מפרשים המכרים צעיני ענמס וק"ל).
ורבותיו לרשו, כקוליס היו צעיניס: (יג) בפרד.
זעזודה קשה המפרכת את הגוף ומזכרתו:

לכך, ועשאוס חזקות וזכורות לאולכי: (יג) וכאשר
יענו אתו. ככל מה שהם נותנין לב לענות, כן לב
הקדוש צרוך הוא להרבות ולהפריץ: כן ירבה. כן
רבה וכן פרץ. ומלרשו, כוח הקדוש אומרת כן, אחס

הרא"ה את הנשמה העדינה הישראלית, שלא תצא אל
הפועל, שתהיה נחנקת תחת מסגרותיה ימים
רבים, עד בא עת רצון ויום גאולה, יום נקם
לד'13 ושנת גאולה לאלהינו, לקרא לשבויים
דרור ולאסורים פקח קוח"4.

וענפים עד אין סוף, בשכל, בחיים, בסדרי הבית
המשפחה, הממלכה והלאם, בתכונות הנפש
לכל גילויי החיים שבהם לכל רחב תנאיהם
והקפיהם, והיא היתה ראויה ללכת במהלך
ישר בלא עוצר ודחק, בלא מונע ומפריע, מאז
התחיל האור להיות מאיר מזיו אורו של עולם,
אברהם אבינו ע"ה.

הכח המחנק והלוחץ הזה היתה ממלכת מצרים
הגדולה והחזקה, שהיתה אז עומדת ברום עז
תוקף הקולתורה העולמית, שהיתה היא כמו
העולם כולו בניגוד גמור מכל חפץ העליון של
השאיפה האלהית, של הנשמה הישראלית – כאן
עמד כח חפץ העבדות המוחלטת, והטומאה
והרשעה והבערות הנלוות עמה, מול חפץ
החופש האלהי ואור הקדושה הצדקה והחכמה
העומדים על דגלו. והיד החזקה הלוחצת הזאת,
האומרת "לא ידעתי את ד'"15, לא יכלה לשנות
את טבע הנשמה בפנימיות הוייתה ועצמותה.
היא היתה יכולה רק לצמק את התפשטותה,
ולהכניסה בחוג העמוק הפנימי, באופן שלא
היתה יכולה להתגלות אפילו לנפשה עצמה
במילואה. אמנם זה הקימוץ ההפכי, לבד מה
שהועיל לקיבוץ כחות רבים בגניזה, הרבה כח
דוחף שמספיק להיות נלוה תמיד אל כחות
החיים שלה להתרחב ולהתפשט.
עולת ראייה ב, רסב.

אבל זאת היתה עצת אדון כל המעשים, קורא
הדורות מראש"9, יוצר רוח האדם בקרבו, נוטה
הארץ ומחוללה, נותן נשמה לעם עליה ורוח
להולכים בה"10, שלבד הכח הנמרץ והנערץ של
עז החיים הגנוז בטבע הנשמה, של האומה
המרכזית העליונה והראשית הזאת, העומדת
להיות לעם עליון על כל גויי הארץ בגאווה
המוסרי האלהי, המחובר ומתאחד עם הוד
אלהי עולם החופף עליו, והמתגלה לו ולכל
האדם בצעדיו ההיסטוריים הנפלאים ונשגבים,
אשר רק מהם ועל ידם תובן האנושיות כולה,
באספקלריתה המאירה, – העצה העליונה
הכינה לא לבד את כח העז והדוחף אשר למהלך
החיים הרוחניים העצומים והנפלאים, כי אם גם
את כח המונע והעוצר, המצטרף גם הוא להניב
ולהפרות, ולהרחיב ולשגב את עוצם הפעולה
וגאון עזה לעת תצא אל הפועל בחופש מוחלט
ואפס מעצור, לעת יצא כנגד צדקה וצדקתה
כלפיד יבער"11, ויקץ כישן ד' כגיבור מתרונון
מיי"12. על כן כח המקמץ והעוצר הוא מדוד
ומשוער על פי הטכניקה הכללית של היצירה
כולה, לפי ערכה ומדתה, לשימוש ההפרכה
וההתרחבות, הכח העוצר, המקמץ והמצמק,
אשר בחזקת היד ובגבורה חצופה ואכזרית לחץ

(יג) ויעבידו מצרים את בני ישראל צריך להכיר כי
כל המגרעות הנמצאות בחיי ההכנה המה באות
כדי להקנות אותנו קנינים כאלה, שישלימו
אותנו בהגיע זמן חיי התכלית. ואלמלא הכחות
שהם נראים לנו שפלים ויוצאים מתעודות הטוב
והאושר, שהקנינו אותם לנו בזמן ההכנה, דוקא

9 ישעיה מא, ד. 10 ישעיה מב, ד. 11 ע"פ ישעיה סב, א. 12 תהלים עח, סה. 13 ישעיה לד, ח. 14 ישעיה סא, א. 15 שמות ה, ב.

אונקלוס

יָד וַיִּמְרְרוּ יָת חַיִּיהוֹן בְּפִלְחָנָא
קְשִׁיאָ בְּטִינָא וּבְלִבְנִין
וּבְכָל פִּלְחָנָא בְּחִקְלָא,
יָת כָּל פִּלְחָנְהוֹן דְּאִפְלְחוּ
בְּהוֹן בְּקִשְׁיָו: טו וַיִּמְר

(יד) וַיִּמְרְרוּ אֶת־חַיֵּיהֶם בְּעֵבְדָה קָשָׁה בְּחֶמֶר
וּבְלִבְנִים וּבְכָל־עֲבָדָה בַּשָּׂדֶה אֶת כָּל־
עֲבָדָתָם אֲשֶׁר־עָבְדוּ בָּהֶם בְּפֶרֶךְ: (טו) וַיִּאמֶר

כך מוליד ומילד: שפרה. זו יוכבד, על סם שמספרת את הולד: פועה. זו מרים, על סם שפועה ומדכרת

(יד) וימרו את חייהם העבד, שנפשו היא עבדותית, חייו הם שפלים אבל אינם מרים. לא תוכל הנפש העבדותית להרגיש את היסורים שבשפלות שבעבדות, כי השפלות הזאת היא מתאימה היא לתכונתו ואפיו, ויכול להיות לפעמים גם כן מלא רצון ממנה ולקרא בשביל כך: לא אצא חפשי¹⁸. אנו אמנם גם בעבדותינו היינו עבדים משועבדים בלחץ תחת ידי מענים, אבל הזוהר של החירות האצילית אשר מצד גזענו הקדוש ממורשת אבות נשיאי אלקים¹⁹ בקרב העמים לא היה יכול להיות כבוי כולו בקרבנו, על כן היו חיי העבדות חיים מרים לנו. מאמרי הראיה, 164.

וימרו את חייהם בעבדה קשה צריך להתבונן בינה בענין ירידת ישראל למצרים דוקא, ששם היתה ערות הארץ, ובאמת ירדו שם הרבה ממעלתם עד שנעשה אחר כך בעת הגאולה "לקחת לו גוי מקרב גוי"²⁰ כדברי חז"ל: הללו עובדי עבודה זרה והללו עובדי עבודה זרה²¹. ולכאורה למה היה צורך קלקול זה, ואם נגזרה גלות על ישראל היה יותר נכון שתהיה באופן שלא יתקלקלו יותר. אבל עיקרו של ענין נראה שהיה בירידת ישראל למצרים והשפלתם שם כענין השפלת האדם מצד הנשמה ברידתו אל העולם הזה, והיינו שיהיה נקבע גם כן כח הרע בחוזק בנפש ויתגבר ע"י הקדושה עליו ובזה הרע נכנע. ותכלית רצון השם יתברך היא על ידי זה הדרך כענין הבחירה בכלל ותכלית היצר הרע. והנה בדברי הזוהר איתא: "וימררו את חייהם בעבדה קשה" בקושיא, 'בחמר' בקל וחומר 'ובלבנים' בלבון הלכתא וכו'²². וביאור

(טו) למילדת. הוא לשון מולדות, אלל שיש לשון קל ויש לשון כבד, כמו שזכר ומשכר, זוכר ומדכר,

ע"י מה שאז היינו ראויים לדברים קטנים, לא היה אפשר שנבא למעלה רוממה באמת בהגיע זמן התכלית, שצריך שיהיו אז החיים מלאים מכל טוב, מכל ידיעה וכל רשימה הראויה למלא את החיים אורה בהצטרפותה אל הכלל הגדול, ההולך ואור, ומכניס את הכל לתכליתו הרם והנשא. על כן במגיד, "מתחיל בגנות ומסיים בשבח"¹⁶, להורות שהגנות היא צורך השבח. מתחיל בגנות של "עבדים היינו"¹⁷. אמנם העבדות ודאי גרמה כמה דברים רעים, כמה תכונות נשחתות, ואין צריך לומר רעות וצרות בהוה שלה לאותם הסובלים אותה אז, אבל גם תכונת ההכנעה, וההשתעבדות למי שראוי להשתעבד, להיות עבד ד' באמת, להיות יכולים לבטל הרצון העצמי והנטיה העצמית בשביל קבלת עול מלכות שמים, שישראל מצטיינים בה, ושהביאו בזה ועתידיים להביא טובה רבה להם ולעולם, גם זה ההכשר נקנה ע"י קנין העבדות והרגל השיעבוד, שאחרי שסיגנו יצורפו, וכח השפלות המוריד את ערך האדם יוסר, ע"י התרוממות הנפש של גאון שם ד' ותפארת הוד החיים המלאים כל טוב, שיברך ד' בהם את עמו באחרית הימים, כמה מעטר ומשלים את כלל התכונה הכללית שבאומה יהיה אז אותו רושם העבדות, אותו התמצית המצטרף לטובה שישאר אחר הזיקוק. ורק הוא ישלים את החירות הגמורה, בהיות האדם כל כך בן חורין עד שיוכל בחירותו המוחלטת גם כן לשעבד עצמו במקום הראוי, ולהיות עבד במקום שהעבדות היא החירות האמיתית. עולת ראיה ב, רס.

16 פסחים קטז א. 17 דברים ו, כא. 18 שמות כא, ה. 19 ע"פ בראשית כג, י. 20 דברים ד, לד. 21 זר ב, קע ב. ועיין מדרש שוחר טוב תהלים טו, ה. 22 זר א, כז א.

מִלְכָּא דְמִצְרַיִם לְחִיטָּא יְהוּדִיטָא, דְשׁוּם חֲדָא שְפָרָה וְשׁוּם תְּנַנְתָּא פּוּעָה: מֶלֶךְ מִצְרַיִם לְמִלְכֻת הָעִבְרִית אֲשֶׁר שֵׁם הָאֶחָת שְפָרָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית פּוּעָה:

והוגה לולל כלךך הגסים המפייסות תינוק הזוכה. פועה לשון כעקה, כמו פּוּלְלָה לְפָעָה (ישעיה מז, יד): רש"י

בין מורגש בין מושכל, הכל הוא קודש קדשים הראי"ה וחדות ד' מעוזו. לציין חיים כאלה, שהחירות של קדושת זמן חירותנו מתוה לנו את דרכם דרך הקודש, תשמש יפה אכילת הטיבול של הירקא לפני הסעודה... הנה הירקא מוסיף גירוי ומגדל את הרעבון, ועמו את רגש הענג המוחשי שבאכילה, שאין הדבר ראוי בחיים של מצב הפרישות והטהרה. אמנם מצב הפרישות זהו רק באמצע הדרך, אבל מגמתנו הלא היא לראש פסגת ההשלמה, להוד השלום האלהי המגביהי לשבת ומשפילי לראות²⁵, לאותו המצב האיתן ששום כח טוב גם הקטן שבקטנים לא יצר את משנהו... אמנם המדה העליונה שתביא לידי זה הכשרון הגדול, העתיד לצאת לפעלו בכל הודו ותקפו בעם-ד', לא היה אפשר כלל שתהיה נקנית כי אם ע"י הזיכוך שקדם, ע"י כור הברזל של העבדות ומרירות החיים, "בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה", בעבודת פרך. ההשפלה דכאה אמנם את הרוח, עד כדי הטמיעה היותר שפלה, רק בחלק היותר תחתון שבחיים, רק בהרגשת הנאת הקיבה הרעבה, "את הדגה, הקישואים, ואת האבטיחים, את החציר ואת הבצלים ואת השומים"²⁶. אבל כל זה היה עצה מרחוק להטביע את החותם, שאין לנו כל דבר פחות שבחיים שלא יוכל להתעלות, ושלא יהיה נחמד בעילוי בהשתמשו במקומו ובזמנו. אותו כור הזהב²⁷ הסיר את הסיגים, והכין הכנה אדירה, שיהיה הזיקוק טוב לזכות לארץ חמדה "אשר לא תחסר כל בה"²⁸, ללמדך שאין ארץ ישראל חסרה כלום"²⁹, "לתת להם ארצות גויים ועמל לאומים יירשו, בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצרו"³⁰. וכל כך הרבה הרושם המתרחב להתגדל ביחש הארץ הטובה והרחבה, עד אשר בעת הקנין והכיבוש, ירוחב

הדברים שהמצרים ע"י טומאתם מררו את החיים האמיתים שלהם דהיינו קדושת הנפש, ועל ידי כן הוצרך להיות עול התורה ביראה ועמל, כדי לצרף הסיגים ולתקן המרירות שנקבעה ע"י מרירות מצרים. ולולא זה לא היה מקום לעמל, כי ישראל קדושים הם ונמשכים בטבעם אחרי רצון אביהם שבשמים. על כן הוצרך להיות שיעבוד מצרים שהיה שיעבוד הנפש גם כן, כדי שיהיה מקום לעמל התורה וקיום המצות והעבודה ע"י נסיון, כדי שעל ידי זה יתרבה השכר יותר ותהיה תפארת ישראל לעתיד לבוא נראית יותר וניכרת. על כן אמר הכתוב: "כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני"²³, שהורה שכל קילקולי ישראל במצרים לא היו כי אם בדרך קלקול הקטן שהרע והתאוה מתגברים עליו כדי שיהיה מקום אחר כך בגדלותו להיות עמל בתורה ועבודת השי"ת. מדבר שור, קנב.

בחמר ובלבנים ובכל עבודה בשדה שיתעורר בנו כל החפץ היותר שלם ומלא לאהבת החיים מצד חמדתם הבהירה והטהורה מצד שאיפותיהם העדינות הקדושות שכולם אומר כבוד. ממילא התוצאה הנמשכת מחיים כאלה בערכם המעשי הוא לאהב באמת את כל ענוגי החיים הטובים הטהורים, המעונגים והמלאים צדק ומישרים, שאינם יוצאים מכל גבול היותר נאה ויותר מפואר, כי אם הם חיים ומחיים, שמחים ומשמחים, מקבלים טוב ונותנים טוב. חיים כאלה עיונגם הוא עבודת הקודש. זהו ערך ענג שבת, "אז תתענג על ד"²⁴. בחיים כאלה אין המילוי של הרעבון בא מצד ההכרח לחוד, כי אם גם העונג וביותר העונג הנמזג בכל תנועה נאותה בכל רגש חי ובריא, בין מוטבע

23 הושע יא, א. 24 ישעיה נז, יד. וראה שבת קיח א. 25 ע"פ תהילים קיג, ה. 26 ע"פ במדבר יא, ה. 27 שחר טוב תהילים קטז. 28 ע"פ דברים ח, ט. 29 ע"פ ברכות לו ב. 30 ע"פ תהילים קה, מד"מה.

אונקלוס

טז ואמר פד תהוון מולדו ית יהודיתא ותחזון על מתברא, אם בר הוא תקטלו יתיה ואם ברתא היא ותקיימנה: יז ודחילא חיתא מן קדם יי ולא עבדא פמא דמיליל עמקו מלפא דמצררים, וקיימא ית בגינא: יח וקרא מלפא דמצררים לחיתא ואמר להו מה דיו עבדתיו ית פתגמא חדיי, וקיימתיו ית בגינא: יט ואמרא חיתא לפרעה

(טז) וַיֹּאמֶר בִּילְדְכֹן אֶת־הָעִבְרִיּוֹת וְרֵאִיתָן עַל־הָאֲבָנִים אֲס־בֵּן הוּא וְהַמֶּתָן אֹתוֹ וְאֲס־בַּת הוּא וְחָיָה: (יז) וַתִּירָאָה הַמִּילֵדֹת אֶת־הָאֱלֹהִים וְלֹא עָשׂוּ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵינוּ מִלֶּדֶ מְצָרִים וַתַּחֲיֶינָהוּ אֶת־הַיְלָדִים: (יח) וַיִּקְרָא מֶלֶךְ־מִצְרַיִם לַמִּילֵדֹת וַיֹּאמֶר לָהֶן מַדּוּעַ עֲשִׂיתֶן הַדָּבָר הַזֶּה וַתַּחֲיֶינָהוּ אֶת־הַיְלָדִים: (יט) וַתֹּאמְרֶיהֶן הַמִּילֵדֹת אֶל־פְּרֹעֹה

שני

וכיוצא בה משמשת לשון פעלו ולשון פעלתס. כגון ותאמרנה איש מצרי (להלן ב, יט) לשון עבר, כמו ויאמרו לזכרים. וקדדקנה צפיקס (ירמיה מד, כה) לשון דברתו, כמו ותדברו לזכרים. וכן ותחללנה אותי אל עמי (ויחזקאל יג, יט) לשון עבר חללתו, כמו ותחללו לזכרים: (יט) כי חיות הנה. בקיאות כמילדות, תרגום מילדות חייתה. ורבותיו לרשו, (סוטה יא:) הרי הן משולות כחיות השדה שאינן לריכות מילדות, והיכן משולות לחיות, גור אריה (בלשית מט, ט), אזכר יטרף

(טז) בילדכן. כמו בהולידכן: על האבנים. מושב האשה היולדת, ובמקום אחר קוראו משצב (ישעיה לז, ג). וכמוהו עושה מלאכה על האבנים (ירמיה יח, ג), מושב כלי אומנות יוצר חרס: אם בן הוא וגו'. לא היה מקפיד אלא על הזכרים, שאמרו לו אכטגנינו שעתיד להולד בן המושקע אותם: וחיה. ותחיה: (יח) ותחיינ את הילדים. מספקות להם מים ומזון (סוטה יא:). תרגום הראשון וקיימא, והשני וקיימתו, לפי שלשון עברית לנקבות רבות חיבה זו

רש"י

והציננו כאבנים הוא מתחיל קודם יציאת הולד. ומאן דאמר: מה יוצר זה סדן באמצע, סבירא ליה שלא הקפיד, רק אדרבה רצה להכשילן שיהרגו דוקא אחרי יציאתו לאויר העולם. ואולי סבירא ליה דלא היה להן דין בן נח אם כן טפי עדיף להרוג אחר כך, שקודם יציאתו הרי יסכנו את האם, ואחר כך יש לומר שהוא ספק נפל, ועל כל פנים להך מאן דאמר היתה כונתו להרוג אחר יציאתו לאויר העולם, ולא נקיט 'מה יוצר' משום סימן דאין זה צריך סימן כלל רק לאפוקי ממאן דאמר הראשון שדקדק דוקא קודם שיצא לאויר העולם.

(יז) נאשר דבו אליהן "אליהן" להם' מבעיא ליה, אמר ר' יוסי בן רבי חנינא מלמד שתבען לדבר ערוה.³⁵ ונמשך הפסוק "ולא עשו וגו' ותחיינ", דיש

המושג בכל טוב עד התחתית של הטוב היותר קלוש ויותר מעונן ומעורפל, "כתלי דחזירי"³¹. על כן נאותה היא דרשת דורשי רשומות: "כרפס – פרך ס"³², כי הדברים מתיחשים ונערכים. עולת ראייה ב, רנז.

הראי"ה

(טז) וראיתן על האבנים "על האבנים" סימן גדול מסר להם, בשעה שכורעת לילד ירכותיה מצטננות כאבנים. ואית דאמר: מה יוצר זה ירך מכאן וירך מכאן וסדן באמצע, אף אישה ירך מכאן וירך מכאן והולד באמצע.³³ לעניות דעתי בהא פליגי, מאן דאמר סימן גדול מסר להם סבירא ליה שפרעה ידע בהן שצדקניות הן ולא ישמעו לו למעבד איסורא, על כן הורה אותן להרוג העובר קודם יציאתו לאויר העולם, ובן נח אינו מוזהר על העוברין³⁴, על כן מסר להם סימן של שעה שכורעת לילד שלא יאחרו רגע,

31 חולין יז א. 32 עיין של"ה מסכת פסחים, חלק מצה שמורה. 33 סוטה יא ב. 34 סנהדרין נז ב דעת ת"ק. 35 שם.

כִּי לֹא כַנְשֵׁים הַמְצַרִּית הָעֵבְרִית כִּי־חַיֹּת
הִנֵּה בְטָרִם תָּבוֹא אֱלֹהֵן הַמְיַלְדֵת וַיִּלְדוּ:
(כ) וַיִּיטֵב אֱלֹהִים לַמְיַלְדֵת וַיִּרְבֵּה הָעַם
וַיַּעֲצֵמוּ מְאֹד: (כא) וַיְהִי כִּי־רָאוּ הַמְיַלְדֵת
אֶת־הָאֱלֹהִים וַיַּעַשׂ לָהֶם בְּתִים: (כב) וַיֵּצֵאוּ
פְרָעָה לְכָל־עַמּוֹ לֵאמֹר כָּל־הַבֶּן הַיְלֹוד
הַיְאָרָה תִשְׁלִיכֶהוּ וְכָל־הַבֵּת תִּחְיִין: פ
ב (א) וַיִּלְךְ אִישׁ מִבֵּית לְוִי וַיִּקַּח אֶת־בַּת־לְוִי:

אָרִי לֹא כַנְשֵׁיא מְצַרִּיתָא
יְהוּדִיתָא, אָרִי חֲכִימֹן אֲנֹון
עַד לֹא עֲלֵת לְוַתְהֹן חִיתָא
וַיִּלְדוּ: כ וְאוֹטִיב יִי לְחִיתָא,
וַסְגִי עַמָּא וַתְּקִיפוּ לְחִדָּא:
כא וַהֲוֹה פִד דְּחִילָא חִיתָא
מִן קָדָם יִי, וְעַבַד לְהוֹן בְּתִין:
כב וַפְּקִיד פְּרָעָה לְכָל עַמִּיָּה
לְמִימְרֵי, כָּל בְּרָא דִיתְיַלִּיד
לִיהוּדָאִי בְּנֵהָרָא תִרְמַנְיָה וְכָל
בְּרִיתָא תִקְיָמוּן: א וַאֲזַל גְּבַרָא
מִדְּבֵית לְוִי, וַנְּסִיב יָת בַּת לְוִי:

(כא) ויעש להם בתים. צתי כהונה ולויה ומלכות רש"י
שקרויין בתים, כמו שכתוב (ויצו) ולאשר בנהו וגו' את
בית ה' ואת בית המלך (מלכים א ט, י, ז), כהונה ולויה
מיוכזב ומלכות ממרים, כדאיתא במסכת סוטה (יא:):
(כב) לכל עמו. אף עליהם גזר, יום שנוכל משה אמרו
לו אכטגנינו היום נולד מושיענו ואין אנו יודעים אם
ממזרים אם מישראל ורואין אנו שסופו ללקות במים,
לפיכך גזר אותה היום אף על המזריים, שנאמר כל
הבן היולד ולא נאמר היולד לעברים, והם לא היו
יודעים שסופו ללקות על מי מריבה: (א) ויקח את
בת לוי. פרוש היה ממנה מפני גזירת פרעה (וחזר
ולקחה, וזהו וילך שהלך בעצת צחו, שאמרה לו
גזרתך קשה משל פרעה, אם פרעה גזר על הזכרים
ואתה גם כן על הנקבות. דרש"י יצו) והחזירה ועשה
בה לקוחין שניים. ואף היא נהפכה להיות נערה,
ובת ק"ל שנה היתה, שנולדה צבאה למזרים צין
החומות, ומאחיים ועשר שנה נשאתו שם, וכשילאו
היה משה בן שמונים שנה, אם כן כשנתעברה
ממנו היתה בת מאה ושלושים וקורא אותה בת לוי:

(שם שם, כז), בכור שורו (דברים לג, ז), אילה שלוחה
(בראשית מט, כא), ומי שלא נכתב בו הרי הכתוב כוללן
ויבדך אותם (שם שם, כח), ועוד כתיב מה אָמַד לְבִיאָ
(יחזקאל יט, ב): (כ) ויִיטֵב. הטוב להן. וזה חלוק בתיבה
שיסודה ב' אותיות ונתן לה וי"ו יו"ד בראשה, כשהיא
באה לדבר בלשון וַיַּפְעִיל הוא נקוד היו"ד בכיר"י
שהוא קמץ קטן (או בסגול"ל שהוא פת"ח קטן), כגון
וַיִּיטֵב אֱלֹהִים לַמְיַלְדוֹת, וַיִּרְבֵּה צִבְתַּי יְהוּדָה (ואיכה ב,
ה) הרבה תאניה, וכן וַיִּגְדַּל הַשְּׂאֲרִית דַּבְּזוֹרְאֲדָן הגלה
את השארית (דברי הימים ב לו, כ), וַיִּפְּן זַנֵּב אֵל זַנֵּב
(שופטים טו, ד) הפנה הזנבות זו לזו, כל אלו לשון
הפעיל את אחרים. וכשהוא מדבר בלשון וַיַּפְעִיל
הוא נקוד היו"ד בחיר"ק, כגון וַיִּיטֵב צַעֲיִנוּ וַיִּקְרָא
י, ט) לשון הוטב, וכן וַיִּרְבֵּה הָעַם (להלן פסוק ט) נתרבה
העם, וַיִּגְדַּל יְהוּדָה (מלכים ב כה, כא) הגלה יהודה, וַיִּפְּן
כה וכה (להלן ג, יב) הפנה לכאן ולכאן. ואל תשיבני
וַיִּלְךְ וַיֵּצֵא וַיִּרְדַּ וַיֵּלֵא, לפי שאינו מגזרתן של אלו,
שהרי היו"ד יסוד בהן, ירד ילא ישב ילך, יו"ד אות
שלישית בו: ויִיטֵב אֱלֹהִים לַמְיַלְדֵת. מהו הטובה:

הראי"ה
שלא להמית, אבל להכניס יותר בסכנה בקום
ועשה לא היו חייבים, כדון התורה, ומכל מקום
יש לומר דהכא כיון דבלאו הכי היו נכנסות
לסכנה ע"י השב ואל תעשה שהוא מן הדין, שוב
היו חייבים גם כן להחיותם, דהיתרון יש לומר
דלא הוי מוסיף בסכנה, או שעל כל פנים ספק
היה בזה, ואתיא כדברי הירושלמי³⁹ דיש להכנס
בספק בשביל ודאי של חיבורו.

לומר כונתו היתה להכשילן בדבר ערוה, וממילא
שוב לא יצילו את הילדים, כדאיתא בשלהי נדרים³⁶
אם איתא דעבד איסורא לא הוי אמר דאכל מיניה
חיויא, כדכתיב "כי נאפו ודם בדיהן"³⁷, ומשום
דלא עברו לכך "ותחייין את הילדים".
ויש לומר עוד שהיו מותרים שלא למסור נפשם
שאשה קרקע עולם³⁸ וקדשו שם שמים אפילו
בשב ואל תעשה, והכי נמי לא היו חייבים כי אם

36 נדרים צא ב. 37 יחזקאל כג, לז. 38 סנהדרין עד ב. 39 הובא בכסף משנה הלכות רוצח ושמירת נפש א, יד. טוב ראייה קסט.

אונקלוס

ב וְעֵדִיאוֹת אֶתְנָא וְיִלְיִדַת
בְּרַ, וְחֻזוֹת יְתִיָּה אֲרִי טַב הוּא
וְאַטְמֶרְתִּיָּה תְּלָתָא יְרַחֲיוּ:
ג וְלֹא יִכְלִית עוֹד לְאַטְמֶרְוִתִּיָּה
וְנִסְיַבַּת לִיָּה תְּבוּתָא דְגוּמָא
וְחִפְתָּה בְּחִמְרָא וּבְזַפְתָּא,
וְשׂוּיָאֵת בַּה יֵת רַבִּינָא וְשׂוּיָתָה
בְּיַעֲרָא עַל פִּיָּה נְהָרָא:
ד וְאַתְעַפְּדַת אֶחְתִּיָּה מְרַחֲיָק,
לְמִידַע מָה יִתְעַבַּד לִיָּה:
ה וְנִחְתַּת בַּת פְּרָעָה לְמִסְחִי
עַל נְהָרָא וְעוֹלִימְתָהָא מְהִלְכֵן
עַל פִּיָּה נְהָרָא, וְחֻזוֹת יְת
תְּבוּתָא בְּגוּ יַעֲרָא וְאוֹשְׁטַת
יְת אֶמְתָּה וְנִסְבְּתָה: וּפְתַחַת

(ב) וַתַּהַר הָאִשָּׁה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּרְא אֹתוֹ כִּי-טוֹב
הוּא וַתִּצְפְּנֵהוּ שְׁלֹשָׁה יָרַחִים: (ג) וְלֹא-יִכְלָה
עוֹד הַצִּפְנֵנוֹ וַתִּקַּח-לוֹ תְּבַת גֹּמָא וַתַּחְמְרָה
בַּחֲמֵר וּבְזַפַּת וַתִּשֶׂם בָּהּ אֶת-הַיֶּלֶד וַתִּשֶׂם
בְּסוּף עַל-שִׁפְתַי הַיָּאָר: (ד) וַתִּתְצַב אַחֲתוֹ
מִרְחָק לְדַעָה מֵהַיַּעֲשֶׂה לוֹ: (ה) וַתֵּרֶד בַּת-
פְּרָעָה לְרַחֵץ עַל-הַיָּאָר וְנַעֲרַתֶּיהָ הִלְכַת
עַל-יַד הַיָּאָר וַתִּרְא אֶת-הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף
וַתִּשְׁלַח אֶת-אִמָּתָהּ וַתִּקְחָהּ: (ו) וַתִּפְתַּח

אכל היאור, כמו לאו חלקת יואב אל ידי (שמואל
ב יד, ט), והוא לשון יד ממש, שיד האדם סמוכה
לו. ורבותינו דרשו, הולכות לשון מיתה, כמו
הנה אנכי הולך למות (בראשית כה, לב), הולכות
למות לפי שמיחו בה. והכתוב מסייעו, כי למה
לנו לכתוב ונערוהיה הולכות (סוטה יב): **את**
אמתה. את שפחתה. ורבותינו דרשו, לשון יד.
אבל לפי דקדוק לשון הקודש היה לו להגיד
אמתה מ"ס דגושה, והס דרשו את אמתה את
ידה, ונסתרבה אמתה אמות הרבה (סוטה יב):
(ו) **ותפתח ותראהו**. את מי ראתה, הילל, זהו
פשוטו. ומדרשו, שראתה עמו שכינה (סוטה פס):

(ב) **כי טוב הוא**. כשנולד נתמלא הבית כולו אורה:
(ג) **ולא יכלה עוד הצפניו**. שמנו לה המכריים
מיום שהחזירה, והיא ילדתו לששה חדשים ויום
אחד, שהיולדת לשבעה יולדת למקוטעין, והס
דקרו אחריה לסוף תשעה: **גמא**. גמי כלשון
משנה, ובלע"ז יונק"ו, כך הוא ועומד בפני כך
ובפני קשה: **בחמר ובזפת**. זפת מבחוץ וטיט
מבפנים, כדי שלא יריח אותו לדיק ריח רע
של זפת: **ותשם בסוף**. הוא לשון אגס, רושי"ל
בלע"ז, ודומה לו קנה וסוף קמלו (ישעיה יט, ו):
(ה) **לרחץ על היאור**. סרס המקרא ופרשהו, ותרד
בת פרעה על היאור לרחוץ בו: **על יד היאור**.

רש"י

החרות האלהית העליונה. זאת היא הכנתו של
משה, מעצם מקור נשמתו בטבעה המקורי,
להגלות בתור הטוב של ההויה⁴⁰, ולגלות על
ידי כך את השחרור העליון של כל המציאות
מראש ועד סוף, איך שהכל עומד רק להיות
מתרומם לדבר ד', מקור מקורות האושר,
הצדק, החופש והתפארת.
עין איה שבת, ט, ק"ג.

על שלמות משה מתחילתו, ראה לקמן ג, ד.

על תכונותיו של משה, ראה לקמן לב, יב.

(ד) בענין שלושת האחים, אהרון מרים ומשה, ראה לקמן יח,
יט.

(ב) **ותרא אותו כי טוב יש בכל הארץ כולה**
מניעות יסודיות שלא תוכל בשביל כך התורה
להתבסס בה במלא אורה וזוהרה. השליטה של
כחות הטבע, והחיים המשועבדים אליהם, הם
המעכבים היותר עיזים שלא תוכל התורה
האלהית, מקור החופש, אוצר החסד, הקדושה
והטהרה, להקבע בעולם הארצי. אבל כבר
מראש מקדם הוכן גואל לעולם, הוכן היסוד
הנשמתי המכשיר את כל הארץ כולה לצאת
מזוהמת הבשר והגסות, להחלץ מתוך המסגרת
של שעבוד הטבע וכחותיו, ולהתעלות אל

הרא"ה